

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGAJATELJSKI STUDIJ
Čakovec**

PREDMET: PRIMIJENJENA RAZVOJNA PSIHOLOGIJA

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnice: VLATKA BROZD

TEMA ZAVRŠNOG RADA: ULOGA OKOLINE U NASTANKU I

PREVENCIJI NEPOŽELJNOG PONAŠANJA KOD DJECE

MENTORICA: dr. sc. Tea Pahić

Zagreb, listopad, 2016.

Sadržaj

SAŽETAK.....	3
SUMMARY.....	4
1. UVOD.....	4
1.2. Teorije i strategije istraživanja u razvojnoj psihologiji	7
2. NEPOŽELJNO PONAŠANJE KOD MALE DJECE	11
2.1. Obitelj mjesto pojavnosti nepoželjnog ponašanja	12
2.2. Dječji vrtić kao mjesto pojavnosti nepoželjnog ponašanja.....	15
3. RAZLIKA IZMEĐU NEPOŽELJNOG PONAŠANJA I POREMEĆAJA U PONAŠANJU	16
3.1. Prkos i suprotstavljajuće ponašanje	17
3.2. Agresivnost kod djece.....	19
3.3. Uloga dječjeg vrtića u ranom otkrivanju poremećaja u ponašanju.....	21
4. USPOSTAVLJANJE DISCIPLINE	23
4.1. 1-2-3: Tri koraka prema uspješnom discipliniranju.....	24
4.1. 1. Kontroliranje nepoželjnog ponašanja uz metodu 1-2-3	26
4.1. 2. Poticanje dobrog ponašanja	29
4.1. 3. Učvršćivanje odnosa s djecom.....	32
5. ZAKLJUČAK	35
6. LITERATURA	36
Prilog 1.....	38
PRIMJENA PROGRAMA 1-2-3 U JASLICAMA I DJEČJEM VRTIĆU	38
Uvođenje programa 1-2-3.....	39
Pogodnost situacije za upotrebu 1-2-3	41
Kratka biografska bilješka	43
Izjava o samostalnosti rada	Pogreška! Knjižna oznaka nije definirana.
Izjava o javnoj objavi rada.....	45

SAŽETAK

S obzirom na sve veću pojavnost problema u ponašanju djece rane i predškolske dobi među kojima se značajno ističe problem nepoželjnog ponašanja, na odgojiteljima je važan zadatak i izazov da preuzmu ulogu u nastanku i prevenciji istoga. Stoga odgojitelji nastoje u svojem radu otkriti uzrok pojavnosti, njegovo napredovanje, vremensko trajanje te mjere i metode discipliniranja nepoželjnog ponašanja kod djece rane i predškolske dobi.

Nepoželjni oblici ponašanja postavljaju prepreku psihofizičkom razvoju djeteta koje ih pokazuje, ali i ostaloj djeci u odgojnim skupinama. Nepoželjna ponašanja su: svađe između djece, galama, psovanje, vrijeđanje, provokacije, udarci, ugrizi, štipanje, pljuvanje, povlačenje za kosu, otimanje i uništavanje igračaka, ismijavanje, zadirkivanje, ometajuće ponašanje za stolom i tijekom aktivnosti i nedopuštanje igre s drugom djecom u skupini. Ova ponašanja mogu biti izazvana od strane djece, od strane odgojitelja, zatim situacije u kojoj se dijete nalazi, a ona mu ne odgovara, mogu koristiti kao svojevrsna obrana od mogućeg napada drugog djeteta ili obrana od izvršavanja kazne za takvo ponašanje. Nepoželjno ponašanje traje kratko, ostavlja dojam nepromišljene reakcije i postupka, a njegove posljedice kod drugog djeteta mogu izazvati bol i negodovanje, a kod odgojitelja primjerenu reakciju na njegovo sprječavanje.

Nepoželjno ponašanje kod djece rane i predškolske najviše ovisi o okolini u kojoj dijete odrasta. Okolina je za dijete važan model učenja poželjnog ponašanja. Da bi okolina bila djetetu model za učenje poželjnog ponašanja, važno je da ona bude poticajna. Poticajnu okolinu čine: roditelji, odgojitelji, učitelji i djeca. Stvoriti odnosno oblikovati takvu poticajnu okolinu koja će suzbiti nepoželjno ponašanje, može se upravo onime što se ističe u ovome radu, a to su: pravilan roditeljski odgojni stil, pravilna tehnika, metoda i program za discipliniranje nepoželjnog ponašanja, kvalitetna suradnja na razinama roditelj-dijete, odgojitelj-dijete, učitelj-dijete i dijete-dijete.

Ključne riječi: nepoželjno ponašanje djece, oblici nepoželjnog ponašanja, uloga okoline, metoda i program za discipliniranje nepoželjnog ponašanja

SUMMARY

Due to the increasing incidence of behavioral problems within children of early and preschool age, significantly the problem of undesirable behavior, the educators have an important role in the development and the prevention of it. Therefore, educators, through their work, try to discover the cause of the incidence, its progression and duration and, in the end, measures and methods of disciplining undesirable behavior in children of early and preschool age.

Undesirable behaviors pose a barrier in mental and physical development of a child who shows them, but also for other children in educational groups. Undesirable behaviors are: fights between children, noise, swearing, insults, provocations, blows, bites, pinching, spitting, hair pulling, taking and destroying toys, mockery, teasing, distracting behavior at the table and during activities and not allowing to play with other children in the group. This behavior can be caused by children, by educators or by an uncomfortable situation and can be used as a kind of a defense against possible attacks from other children or as a defense from fulfilling the punishment for such a behavior. Undesirable behaviors are short lasting, give the impression of hasty reactions and actions, and its consequences can cause pain and resentment from other children, while the educators must have an appropriate response to its prevention.

Undesirable behavior of children in early and preschool age mostly depends on the environment in which the children grow up. For a child, the environment is an important model for learning desirable behavior, where, for this to succeed, the environment must act motivational. The motivational environment is consisted of: parents, educators, teachers and children. Creating and designing such a stimulating environment that will suppress the undesirable behavior can be done with methods which stand out in this paper, and those are: proper parental educational style, correct techniques, methods and programs for disciplining undesirable behavior and good cooperation at the levels of the: parent-child, educator-child, teacher-child and child-child.

Keywords: undesirable behavior of children, forms of undesirable behavior, the role of the environment, methods and programs for disciplining undesirable behavior

1. UVOD

Da su rad s djecom i podučavanje lagani, misle samo oni ljudi koji to nikada nisu probali (Phelan i Schonour, 2006, str. 1.).

Odgovitelji se tijekom studiranja, stručnog osposobljavanja, rada u ustanovama ranog i predškolskog odgoja te u privatnom životu susreću s mnogim izazovima u radu s djecom. Zadaće odgojitelja i ustanova ranog i predškolskog odgoja su ispunjavanje djetetovih očekivanja, zadovoljavanja njegovih potreba, zatim da se djeca, roditelji, odgojitelji, stručno i ostalo osoblje i ravnatelj osjećaju zadovoljno, kompetentno, sigurno, prihvaćeno i sretno (Ljubetić, 2001). Ove zadaće ujedno su i glavni izazovi iz kojih se nanovo stvaraju novi, a pritom pred odgojitelje i ostale djelatnike ustanova svakodnevno postavljaju probleme koji se uspješnim radom i suradnjom odgojitelja i stručnog osoblja vrtića nastoje riješiti.

S obzirom na sve veću pojavnost problema u ponašanju djece među kojima se značajno ističe problem nepoželjnog ponašanja, na odgojiteljima je važan zadatak i izazov da preuzmu ulogu u nastanku i prevenciji istoga. Stoga odgojitelji nastoje u svojem radu otkriti uzrok pojavnosti, njegovo napredovanje, vremensko trajanje te mjere i metode discipliniranja nepoželjnog ponašanja kod djece rane i predškolske dobi (Phelan i Schonour, 2006).

Nepoželjno ili neželjeno ponašanje djece lako i brzo se može uočiti, ali pritom teško ispraviti i dovesti do poželjnog ili dobrog ponašanja. Problem pojavnosti takvog ponašanja najviše utječe na roditelje djece, koji si postavljaju niz pitanja koja preispituju njihov odgoj i postupke za suzbijanje takvog ponašanja. Isto tako u većini slučajeva, roditelji počinju problem shvaćati ozbiljno tek onda kada njihovo dijete čeka neka nagla promjena okoline, kao što je polazak u vrtić. Pritom dijete nastoje naglo disciplinirati, postaviti mu pravila ne shvaćajući da pritom pogoršavaju stanje problema (Phelan i Schonour, 2006).

Ulaskom djeteta u vrtić, a kasnije i njegovim boravkom, problem njegovog nepoželjnog ponašanja „pada na leđa odgojitelja“ koji su osposobljeni da brzo uoče djetetov problem, za provođenje metoda i tehnika za discipliniranje i osposobljeni su na suradnju s roditeljima kako bi se problem iskorijenio u konačnosti. U većini slučajeva kako roditeljima tako i odgojiteljima počinju se javljati brojna pitanja u vezi problema, no njihova su većinom usmjerena na metode i tehnike discipliniranja, predviđanja situacija u kojima će se ponašanje

javljati i naposljetku konačnog suzbijanja nepoželjnog ponašanja kod djece. Tijekom prevencije problema oni su stalo suočeni s njegovim napretkom, ali i nazadovanjem koje preispituje njihove mogućnosti i kompetentnost u rješavanju problema. Oni nastoje i teže primjeni različitih metoda, tehnika i programa za suzbijanje takvog ponašanja, pritom ne zanemarujući potrebe djeteta.

Odgojiteljima je u takvim slučajevima najbolje potražiti pomoć u stručnoj literaturi u kojoj su opisani brojni slučajevi slični njihovima i ponuđeno mnoštvo metoda i programa koji se primjenjuju u takvim slučajevima. Isto tako važno je da odgojitelji imaju na umu da problem u svakom trenutku može nadilaziti njihove sposobnosti i da je pritom potrebna suradnja sa stručnim osobljem vrtića, s obzirom da problem nepoželjnog ponašanja može prerasti u poremećaj u ponašanju kod djece. Na kraju važna je i suradnja s roditeljima od kojih bi bilo poželjno da metode koje primjenjuju odgojitelji, oni nastoje dalje provoditi kad je dijete izvan vrtića kako bi se efekt uspješnosti povećao.

Nepoželjno ponašanje kod djece razlikuje se od djeteta do djeteta, stoga je važno da odgojitelji usprkos ustaljenim odnosno ponuđenim metodama za rješavanje problema, nastoje metode i svoje djelovanje približiti djetetu i što više dijete upoznati kako bi znali pravodobno intervenirati. Važno je i da rade na sebi, svojem osnaživanju i samopouzdanju jer kvalitetna primjena metoda, tehnika i programa za discipliniranje nepoželjnog ponašanja kod djece, zapravo je u njima samima odnosno u njihovoj pripremljenosti (Phelan i Schonour, 2006).

1.2. Teorije i strategije istraživanja u razvojnoj psihologiji

Američki psiholog Urie Bronfenbrenner začetnik je *teorije ekoloških sustava*. Ujedno je i zaslužan za nastanak pristupa čovjekovu razvoju, koji je u posljednja dva desetljeća izbio na čelo razvojne psihologije, jer donosi najrazrađenije i najtemeljitiije objašnjenje kontekstualnih utjecaja na razvoj (Berk, 2005). Prema teoriji ekoloških sustava čovjeka se promatra kao osobu koja se razvija unutar složenog sustava odnosa između više slojeva okoline koja ga okružuje (Berk, 2005). S obzirom na gledište da razvoj djetetovih bioloških karakteristika zajednički oblikuju i činitelji iz okoline, Bronfenbrenner ga je nazvao i bioekološkim modelom. Model okolinu sačinjavaju nizom povezanih struktura koje uključuju obitelj, školu, susjedstvo, radno mjesto i brojna druga okruženja u kojima se odvija čovjekov svakodnevni život, pri čemu svaki sloj okoline ima veliki utjecaj na razvoj.

Mikrosustav je unutrašnji sloj okoline, najbliži pojedincu i sastoji se od aktivnosti i obrazaca interakcije prisutnih u neposrednoj čovjekovoj okolini (Berk, 2005). Za razumijevanje razvoja na ovoj razini važno je da su svi odnosi dvosmjerni. Što bi značilo da odrasli utječu na djetetove karakteristike koje su pod utjecajem bioloških i socioloških činitelja, odnosno djetetov tjelesni izgled, osobine ličnosti i sposobnosti utječu na ponašanje odraslih (Berk, 2005). Stoga će pažljivo i prijateljski raspoloženo dijete vjerojatno izazvati pozitivne i strpljive reakcije kod svojih roditelja, dok će nemarno i nepažljivo dijete vjerojatnije doživjeti ograničenja i kažnjavanje (Berk, 2005).

Mezosustav je drugi sloj u Bronfenbrennerovom bioekološkom modelu, koji obuhvaća veze između mikrosustava. Za primjer možemo uzeti da djetetov školski uspjeh ne ovisi samo o aktivnostima koje se događaju u razredu, nego školskom uspjehu doprinosi i uključenost roditelja u život škole, te u kojem se stupnju učenje iz škole donosi kući (Berk, 2005).

Egzosustav je sloj okoline koji se odnosi na socijalne strukture koje ne obuhvaćaju samog pojedinca, ali utječu na njegova/njezina iskustva u neposrednoj okolini. U egzosustav se ubrajaju formalne organizacije poput upravnog odbora u radnoj organizaciji pojedinaca te zdravstvene i socijalne službe u lokalnoj zajednici. Podrška unutar egzosustava može dolaziti iz neformalnih izvora kao što su socijalne mreže pojedinaca odnosno prijatelji i članovi šire obitelji koji mogu pomoći svojim savjetima, druženjima i sl. (Berk, 2005).

Makrosustav je vanjski i najudaljeniji sloj okoline u Bronfenbrennerovom modelu. Makrosustav se sastoji od kulturnih vrijednosti, zakona, običaja, i resursa. Važnost unutar makrosustava se pridaje potrebama djece i odraslih koja utječe na podršku koju dobivaju unutar bližih, unutrašnjih slojeva okoline (Berk, 2005).

Prema Bronfenbrennerovoj teoriji, okolina nije statičan činitelj koji utječe na ljude uvijek na isti način, nego ona je dinamična i uvijek promjenjiva. Primjerice svaki put kada pojedinac dobije neku novu životnu ulogu ili mu neka stara uloga prestane, isto tako i svaki put kada se susretne s novom okolinom ili napusti staru, njegov mikrosustav se mijenja (Berk, 2005). Takve promjene događaju se tijekom čitavog života i time su važne prekretnice u razvoju.

Prema *teoriji biheviorizma* događaji koji se mogu izravno opažati su podražaji i reakcije (Berk, 2005). Biheviorizam je sa svojim učenjem počeo u Americi, radom psihologa Johna Watsona, početkom dvadesetog stoljeća. Watsonova inspiracija za rad bila su istraživanja učenja kod životinja, koja je preveo ruski filozof Ivan Pavlov. Kasnije je Pavlov u svojem radu s psima otkrio klasično uvjetovanje. Watson je u svojem radu želio utvrditi može li se klasično uvjetovanje primijeniti na djetetovo ponašanje. U svojem radu izveo je „povijesni eksperiment“, u kojem je naučio jedanaestogodišnjeg dječaka Alberta, bojati se neutralnog podražaja. Na kraju rada Watson je zaključio kako je okolina presudan činitelj razvoja (Berk, 2005). Također Watson je vjerovao kako kontroliranjem veza između podražaja i reakcija odrasli mogu po želji oblikovati djetetovo ponašanje.

Drugi oblik biheviorizma predstavlja B. F. Skinnerovu teoriju operantnog uvjetovanja. Prema njegovoj teoriji ponašanje se može ojačati primjenom različitih vrsta potkrepljivanja, koja slijede odmah nakon njega (Berk, 2005). S druge strane ponašanje se može i oslabiti primjenom kazni, kao što su neodobravanje ili uskraćivanje privilegija. Uobičajene kategorije potkrepljivanja su: jestiva potkrepljenja, socijalno odobravanje, stimulacijska i aktivirajuća potkrepljenja, negativna potkrepljenja i stečena (uvjetovana) potkrepljenja.

U većini slučajeva mnoga svakodnevna ponašanja, javljaju se zato što su u prošlosti rezultirala nekim poželjnim posljedicama. Naime, svaka posljedica koja povećava vjerojatnost ponovnog pojavljivanja nekog ponašanja zove se potkrepljenjem (Berk, 2005). Pri tome je važan „potkrepljivač“ odnosno svaki događaj koji mijenja vjerojatnost pojavljivanja nekog odgovora.

Vrste potkrepljivača (Berk, 2005):

- Primarni (hrana, voda, maženje, bol) i sekundarni (novac, pohvala, ocjene)
- Pozitivni (hrana, maženje) i negativni (bol)
- Negativni (izbjegavanje neugode)

Skinner je u svojem radu utvrdio da veći dio ljudskog ponašanja kao što su socijalna ponašanja npr. kada tražimo hranu, društvo i slično operantnog su tipa, što znači da se javljaju spontano, te neovisno o nekim prethodnim podražajima. Takvo ponašanje također se naziva i "instrumentalnim" ponašanjem jer predstavlja "instrument" da bi se došlo do određenih ciljeva. Pretpostavka operantnog uvjetovanja u razvojnoj psihologiji je da organizam teži uspostaviti ugodno stanje, a izbjeći ili eliminirati neugodno stanje (Berk, 2005). Na temelju Skinnerova rada, teorija operantnog uvjetovanja postala je širokim i primjenjivanim načelom učenja.

Albert Bandura postavio je najutjecajniju *teoriju socijalnog učenja*. Kao važan činitelj razvoja ističe modeliranje, koje je poznato i pod nazivom imitacija ili učenje opažanjem. Bandura je u svojem radu uočio kako mnoga poželjna i nepoželjna ponašanja djeca stječu na jednostavan način gledajući i slušajući druge ljude oko sebe (Berk, 2005). Za primjer možemo uzeti dojenče koje plješće ručicama nakon što je to isto učinila njegova majka, dijete koje ljutito udari vršnjaka na isti način na koji je samo bilo kažnjeno kod kuće, tinejdžerka koja nosi istu odjeću i frizuru kao i njezine prijateljice u školi, zapravo su sve primjeri učenja opažanjem.

Bandurina teorija danas ističe važnost kognicije ili mišljenja. Time je ona zapravo najnovija verzija Bandurine teorije, koja ističe da načinu na koji razmišljamo o samima sebi i o drugim ljudima pridaje se velika važnost, pa je izmijenio naziv iz pristup socijalnog učenja u socijalno-kognitivni pristup (Berk, 2005).

Prema ovome gledištu djeca postaju sve više selektivnija u onome što imitiraju. Kroz mnoga promatranja drugih sami sebe nagrađuju ili okrivljuju zbog svog ponašanja, kao i kroz dobivanje povratnih informacija o vrijednosti vlastitih ponašanja, djeca razvijaju osobne standarde ponašanja i osjećaj samoeфикаsnosti odnosno vjerovanje kako će im vlastite sposobnosti i karakteristike pomoći u postizanju uspjeha (Berk, 2005). Za primjer možemo uzeti majku koja ohrabruje svoje dijete riječima: „Znam da tu domaću zadaću možeš napraviti uspješno!“ Nakon kraćeg vremena, dijete će početi doživljavati sebe kao marljivo i uspješno, kao što će i ljude takvih karakteristika izabrati kao modele ponašanja. Na ovakav način, izgrađujući stavove, vrijednosti i uvjerenja o samima sebi, pojedinci kontroliraju vlastito ponašanje i učenje (Berk, 2005).

Modifikacija ponašanja sastoji se od postupaka u kojima se kombiniraju uvjetovanje i modeliranje, čime bi se eliminirala nepoželjna ponašanja i očvrsnule poželjne reakcije. Modifikacija ponašanja pridonosi olakšavanju brojnih teškoća kod djece i odraslih osoba, primjerice kod trajne agresivnosti, usporenog jezičnog razvoja i snažnih strahova (Berk, 2005).

Usprkos tome, modeliranjem i potkrepljivanjem ne može se u cijelosti objasniti razvoj. Mnogi teoretičari u svojim radovima vjeruju kako biheviorizam i teorija socijalnog učenja imaju preuzak pogled na važne utjecaje iz okoline. Naposljetku, obje teorije kritizirane su zbog podcjenjivanja utjecaja pojedinca na razvoj. Bandura svojim naglašavanjem kognitivnih procesa, je jedinstven teoretičar biheviorističke tradicije jer je djeci pridao aktivnu ulogu u učenju (Berk, 2005).

2. NEPOŽELJNO PONAŠANJE KOD MALE DJECE

U većini slučajeva, prema Sindik (2013). pojavnost odgojno nepoželjnih oblika ponašanja otežava odgojno-obrazovni rad odgojiteljima s djecom koja manifestiraju i pokazuju takve oblike ponašanja, kao i rad s drugom djecom u odgojnim skupinama. Nepoželjni oblici ponašanja postavljaju prepreku psihofizičkom razvoju djeteta koje ih pokazuje, ali i ostaloj djeci u odgojnim skupinama. Nasuprot nepoželjnom ponašanju su socijalne vještine koje doprinose konstruktivnom razrješavanju konflikata među djecom i poticanju razvoja prosocijalnih oblika ponašanja. Socijalne vještine mogu se razvijati u situacijama u kojima su u interakciji djeca s različitim stupnjem razvijenosti vještina i kompetencija.

U nepoželjne oblike ponašanja ubrajaju se sva ponašanja koja svojim manifestiranjem ne odgovaraju očekivanjima društva ili određenim društvenim normama te ujedno su štetna za funkcioniranje neke grupe ili društva (Sindik, Rendulić i Sindik, 2012; prema Sindik, 2013). Odnose se na svaki oblik ponašanja koji se isprepliće s djetetovim kognitivnim, socijalnim ili emocionalnim razvojem. Osim što takva ponašanja štete ili ugrožavaju dijete, drugu djecu i odrasle ona stavljaju dijete u visoki rizik za kasnije socijalne probleme i školski neuspjeh (Silov, 2015).

Nepoželjna ponašanja su (Sindik, 2013): svađe između djece, galama, psovanje, vrijeđanje, provokacije, udarci, ugrizi, štipanje, pljuvanje, povlačenje za kosu, otimanje i uništavanje igračaka, ismijavanje, zadirkivanje, ometajuće ponašanje za stolom i tijekom aktivnosti i nedopuštanje igre s drugom djecom u skupini. Ova ponašanja mogu biti izazvana od strane djece, od strane odgojitelja, zatim situacije u kojoj se dijete nalazi, a ona mu ne odgovara, mogu koristiti kao svojevrsna obrana od mogućeg napada drugog djeteta ili obrana od izvršavanja kazne za takvo ponašanje. Nepoželjno ponašanje traje kratko, ostavlja dojam nepromišljene reakcije i postupka, a njegove posljedice kod drugog djeteta mogu izazvati bol i negodovanje, a kod odgojitelja primjerenu reakciju na njegovo sprječavanje.

2.1. Obitelj mjesto pojavnosti nepoželjnog ponašanja

Roditelji u odgajanju djece, susreću se s brojnim preprekama dok pokušavaju djecu naučiti poželjnom ponašanju, a pritom kontrolirati njihovo nepoželjno ponašanje. Većina roditelja suočava se s djecom koja se prema njima odnose s nepoštovanjem ili ih ne slušaju. Neka djeca slušaju svoje roditelje, ali ponekad namjerno ignoriraju njihove zahtjeve. Iako se disciplina uči na mnogim mjestima s kojima se dijete susreće, od vrtića, škole, grupe vršnjaka i crkve, ipak najveća odgovornost je na roditeljima odnosno njihovom odgojnom stilu i načinima na kojima provode disciplinu na temelju istog (Marincel, 2013).

Roditeljski odgojni stil, definira se kao skup stavova roditelja koje oni imaju prema svojem djetetu (Brajša-Žganec, 2003). Također odgojni stil je emocionalna klima u kojoj se odvijaju različiti roditeljski postupci usmjereni prema djetetu. Smatra se kako baš o roditeljskom odgojnom stilu ovisi da li će i na koji će način dijete prihvatiti odgojne postupke roditelja. Stoga roditeljski stil ima središnju važnost u uspješnom roditeljstvu (Brajša-Žganec, 2003). Iz tog razloga utjecaj roditelja na djetetovo ponašanje se najčešće istražuje upravo kroz utjecaj roditeljskog stila na razvoj pojedinca (djeteta).

U roditeljstvu postoje dvije temeljne dimenzije roditeljstva. Temeljne dimenzije roditeljstva su emocionalnost i kontrola (Brajša-Žganec, 2003). Dimenziju emocionalnosti čine emocionalna toplina, roditeljsko razumijevanje odnosno količina ljubavi, podrške i ohrabrenja koju roditelji pružaju djetetu, nasuprot emocionalne hladnoće i odbijanja. Dimenzija kontrole sastoji se od roditeljskog nadzora i kontrole, a proteže se od slabe roditeljske kontrole nad dječjim ponašanjem do čvrste kontrole. Na temelju ove dvije dimenzije roditeljstva, koje su odraz roditeljskih stavova prema djetetu i emocionalne klime u kojoj se odvija suživot u obitelji, roditeljski odgojni stil ovisi o načinu na koji će roditelji uspostaviti disciplinu kako bi prevenirali u nepoželjnom ponašanju djece (Marincel, 2013).

Roditeljski odgojni stil može se svrstati u četiri karakteristične kategorije (Brajša-Žganec, 2003):

- Autoritaran (kruti - strogi)
- Autoritativan (demokratski – dosljedan)
- Permisivan (popustljiv)
- Indiferentan (nemaran, zanemarujući)

Autoritarni roditeljski odgojni stil naziva se još i krutim i strogim odgojnim stilom . Takav stil podrazumijeva velika očekivanja i zahtjeve od strane roditelja prema djetetu, bez dovoljno topline i potpore koja bi bila u skladu s njima (Brajša-Žganec, 2003). Glavni odgojni ciljevi koje roditelji pokušavaju postići kod svoje djece su samokontrola odnosno vladanje nad sobom i poslušnost. Roditelji u ovome slučaju, predstavljaju autoritet koji postavlja granice, zahtjeve i pravila, ali za njih ne daje objašnjenja ili obrazloženja. Roditelji koji se koriste ovim stilom strogo kažnjavaju prekršaje djeteta, često i fizički. Razvoj osobina kod djeteta autoritarnih roditelja obilježava nesigurnost, povučенost, agresivnost i ćudljivost. Ono što je najveća negativnost ovog načina odgoja djece jest to što su osjećaji koji dominiraju nad djetetom strah, nepovjerenje, nezadovoljstvo, uzrujanost, neiskrenost, lažno poštovanje, neuspješnost u rješavanju problema i stalna briga kako udovoljiti roditeljima (Brajša-Žganec, 2003).

Autoritativni roditeljski odgojni stil naziva se još i demokratsko - dosljedan stil. Ovdje dominiraju emocionalna toplina i ćvrsta kontrola. Roditelji postavljaju granice, imaju nadzor i kontrolu nad djecom, postavljaju velike zahtjeve, ali s puno ljubavi, roditeljske brige i topline opravdavaju sve što traže (Brajša-Žganec, 2003). Glavni odgojni ciljevi ovog stila su podrška i poticanje djetetove znatiželje, kreativnost, samouvjerenost, sreća, motivacija i nezavisnost osjećaja. Odnos roditelja i djeteta temelji se na demokraciji i stalnoj komunikaciji kako bi se održala kvalitetna veza roditelj – dijete. Kontrola ovdje nije usmjerena na osobnost djeteta već na nepoželjno ponašanje u slučaju da ga dijete manifestira, tako da se njome ne narušava djetetovo samopouzdanje (Brajša-Žganec, 2003). Razvoj osobina djeteta autoritativnih roditelja su samopouzdanje, potreba za visokim postignućima, djeca razvijaju dobra prijateljstva, odgovornost i socijalno su kompetentna. Autoritativni roditelji odgajaju uravnoteženu djecu, što posebno dolazi do izražaja u adolescentskoj dobi kada ovakva djeca pokazuju znatno manju sklonost rizićnom ponašanju.

Permisivan odnosno popustljiv roditeljski odgojni stil obuhvaća puno emocionalne topline nasuprot koje stoji slaba kontrola. U ovome stilu nema ogranićenja, zahtjevi koje roditelji postavljaju djeci su neznatni, a nasuprot njima stoje veliki zahtjevi od strane djece koje roditelji spremno ispunjavaju (Brajša-Žganec, 2003). Roditelji koristeći se ovim stilom su emocionalno osjetljivi, pružaju veliku ljubav i podršku, ali ne postavljaju granice nad djetetovim ponašanjem, nemaju jasnih pravila i kontrola im je vrlo slaba. S obzirom na davanje prevelike slobode, ovaj način odgoja nije primjeren za malu djecu, jer kod njih stvara nesigurnost, nerazumijevanje, a to sve skupa rezultira impulzivnošću i agresivnim

ponašanjem. Djeca odgajana ovim stilom često su nesnalažljiva i teško im pada bilo kakva odgoda zadovoljenja njihovih potreba. Popustljivi roditelji najčešće podižu buntovnike sa visokim samopoštovanjem, koji često odbijaju bilo kakva pravila koja im se nameću. To najviše dolazi do izražaja u pubertetu, kada su skloni rizičnom ponašanju.

Indiferentni roditeljski odgojni stil obilježava nemarnost i zanemarivanje djeteta od strane roditelja. Karakterizira ga emocionalna hladnoća i slaba kontrola. Zahtjevi koje roditelji postavljaju djetetu su mali, nema kontrole, nema ljubavi i nema podrške. Roditelji su zaokupljeni sami sobom do te mjere da nemaju vremena i snage brinuti se za djecu (Brajša-Žganec, 2003). Odnos roditelja i djece temelji se na niskoj razini razumijevanja i interesa za dijete. Reakcija djeteta na takav režim jest otpor i neprijateljstvo i upravo iz tog razloga njihova socijalna kompetencija je niska i slaba. Razvoj osobina djeteta koje ima takve roditelje najčešće su neposlušnost, neprijateljstvo, zahtjevnost, neprimjereno ponašanje u igri i socijalnim kontaktima. Roditelji koji zanemaruju svoju djecu, uče ih da se osjećaju bezvrijedno, a na taj način djeca ne mogu savladati bitne životne vještine i izrasti u kvalitetne odrasle osobe (Brajša-Žganec, 2003). Adolescencija jest okidač koji na vidjelo stavlja sve greške iz takvog odgoja, pa takva djeca pokazuju različite oblike neprihvatljivog ponašanja.

2.2. Dječji vrtić kao mjesto pojavnosti nepoželjnog ponašanja

Dječji vrtić je ustanova u kojoj se djeca često susreću s nepoželjnim ponašanjem svojih vršnjaka, pa se mnoga reaktivno ili pod utjecajem negativnih modela i sama počnu neprihvatljivo ponašati (Sindik, 2013). Odgojiteljima je poznata činjenica da, djeca svojim ponašanjem međusobno utječu jedna na druge. U mješovitim odgojnim skupinama dijete mlađe predškolske dobi često si pronade dijete starije predškolske dobi za uzor svojem ponašanju. U jednoj većini slučajeva to se može pokazati pozitivnim, dok u drugoj negativnim. Postoje situacije u kojima mlađe dijete u mješovitoj skupini može svojim ponašanjem ometati starije dijete tijekom igre ili aktivnosti, a slučaj može biti i obratan.

Djeca pozitivno utječu jedna na druge međusobnim pomaganjem u igri, u izvršavanju određene aktivnosti i kada štite jedni druge od nezgoda. Djeca negativno utječu jedna na druge nepoželjnim ponašanjem. Djeca nepoželjnog ponašanja nastoje svako dijete omesti onime što ona rade, a najčešće je to u situacijama u kojima se nešto važno događa pri čemu ona svojim ponašanjem nastoje omesti tu situaciju.

Za primjer možemo uzeti likovnu aktivnost optičkog miješanja boja. Odgajateljica grupi djece mlađe i starije predškolske dobi podijeli kistove i tempere. Isto tako svakom djetetu dodijeli određenu boju. Njihov zadatak je da svaki svojom bojom naslika i oboji krug, a nakon nekog vremena da se zamijene. Zadatak krene sa izvođenjem, u jednom trenutku dječak u dobi od 3 i pol godine želi dohvatiti kist koji se nalazi na drugom kraju stola. Djevojčica koja ima 5 godina nastoji mu objasniti da je kist koji želi samo za plavu boju, a on je žuta te da mora pričekati red izmjene boja. Dječak ne prihvaća objašnjenje djevojčice i pokaže joj jezik. Djevojčica ga odmah upozori da to ne smije raditi. Dječak joj na to vrati ponovnim pokazivanjem jezika i popratnim zvukovima. Djevojčica ne može trpjeti takvo ponašanje i pozove odgojiteljicu. Odgojiteljica dolazi do dječaka i upozori ga da prestane s takvim ponašanjem. Dječak okrene leđa odgojiteljici, pritom se pravi da ju ne čuje. Odgojiteljica ne uviđajući poboljšanje krene s metodom discipliniranja. Vrtić je stalno mjesto pojave nepoželjnog ponašanja. Uloga vrtića odnosno njegovih zaposlenika je da svojim odgojno-obrazovnim radom s obzirom na vrstu ponašanja koje dijete pokazuje, djetetovu dob i temperament pravilno interveniraju kod nepoželjnog ponašanja djece i nastoje spriječiti njegovu pojavnost (Marincel, 2013).

3. RAZLIKA IZMEĐU NEPOŽELJNOG PONAŠANJA I POREMEĆAJA U PONAŠANJU

Smatra se da je povremeni neposluh normalna pojava koja se javlja u situacijama kada dijete želi učiniti nešto što nije u skladu s očekivanjima odraslih (Nimac, 200?). Ono što dijete želi učiniti može biti potpuno bezopasno što znači da ne utječe negativno na dijete ili na druge. Za primjer možemo uzeti da dijete dođe iz vrtića i najprije odigra kompjutorsku igricu, pa onda ide jesti, a roditelj očekuje suprotan redoslijed aktivnosti. Štetno može biti ako utječe ili može dugoročno štetno utjecati na dijete, npr. ako bi dijete izbjegavalo jelo, ili na osobe iz njegove okoline, ako bi dijete dernjavom ometalo drugu djecu u odgojnoj skupini.

Ribić, (1972) razlikuje dvije skupine poremećaja u ponašanju: aktivne i pasivne poremećaje u ponašanju. Aktivni poremećaji u ponašanju odnose se na sva društveno nepoželjna i neprihvatljiva ponašanja odnosno na ponašanja koja odstupaju od uobičajenih, očekivanih i „normalnih“ (Polančec, 2015). U aktivne oblike poremećaja u ponašanju ubrajaju se: neposluh, nametljivost, prkos, lažljivost i agresivnost (Zrilić, 2011). Pasivni poremećaji u ponašanju obuhvaćaju djecu koja su povučena, često izolirana i neprihvaćena od strane vršnjaka, a svojim ponašanjem ne ometaju rad drugih oko sebe, pa često kod njih izostaje intervencija i pomoć odraslih (Polančec, 2015). U pasivne oblike poremećaja u ponašanju ubrajaju se: plašljivost, povučенost, potištenost i nemarnost (Zrilić, 2011). Najčešći poremećaji u ponašanju kod djece predškolske dobi su: prkos i suprotstavljajuće ponašanje te agresivnost.

Važno je naglasiti da se ovakva ponašanja moraju javiti više puta i trajati neko vrijeme kako bi se moglo govoriti o poremećaju u ponašanju. U slučaju ozbiljnijeg neposluha važno je da stručne osobe primjereno postupaju kako neposluh ne bi postao navika i prerastao u vrlo ozbiljan poremećaj u ponašanju (Nimac, 200?).

3.1. Prkos i suprotstavljajuće ponašanje

Prema Nimac (200?), prkosna djeca svojim ponašanjem često „izluđuju“ odgojitelje, učitelje, vršnjake i odrasle. Za njih se često može čuti da su to „nemoguća djeca“. U većini slučajeva pokazalo se da su dječaci 2-3 puta češće prkosni od djevojčica. Neka prkosna djeca su umiljata i pristojna dok se od njih ne zatraži da naprave nešto što im ne odgovara. Tada se naglo preobraze u svoju suprotnost. Djeci prkosnoga ponašanja zajedničko je da uporno odbijaju činiti ono što drugi očekuju od njih. Ponašanje se može smatrati prkosnim i suprotstavljajućim onda kada predstavlja namjeran neposluh na roditeljske zahtjeve, njihove upute i zabrane (Wenar, 2003). Manifestira se na način da dijete: ne počne izvršavati zahtjev unutar 1 minute, ne završava posao mada je odmah poslušalo i ne pridržava se poznatih pravila ponašanja (Nimac, 200?). Posljedice suprotstavljajućeg ponašanja mogu biti rigidnost ličnosti i socijalna izolacija, a obje djetetu uskraćuju mogućnost stjecanja socijalnih iskustva s odraslim osobama koje bi im poticale razvoj (Wenar, 2003).

Poznato je da život u odrasloj dobi zahtijeva određenu dozu poslušnosti i prilagodljivosti, a prkosna djeca ne mogu prihvaćati „moraš“, pravila ponašanja i zamjere se većini osoba koje ih poznaju (Nimac, 200?). Poveznica između prkosnog i suprotstavljajućeg ponašanja i nepoželjnog ponašanja je neposluh koji je u oba slučaja dolazi do izražajnosti. Razlika je u tome što kod prkosnog i suprotstavljajućeg ponašanja ono nadilazi granice prihvatljivog ponašanja, što može trajno utjecati na dijete i poremetiti sklad u njegovoj okolini.

Da bi se problem prkosnog ponašanja mogao riješiti, najprije ga se mora razumjeti. Problem se može razumjeti onda kada se zna što ga uzrokuje i održava. Zatim se mogu predvidjeti situacije mogućeg sukoba s djetetom i unaprijed smisliti što je potrebno učiniti da ih se spriječi ili da se sukob kvalitetno riješi i time smanji mogućnost njegova pojavljivanja u budućnosti (Nimac, 200?). Za prkosno ponašanje vrijedi da se razvija i da ima složene uzroke. Ono što se postepeno razvija smatra se dobrim, jer time se može spriječiti razvoj poremećaja ako se njegovo nagovještaje na vrijeme uoči i primjereno postupi prema djetetu. Prkosno ponašanje ima složene uzroke što je otegotna okolnost, jer ga je teško razumjeti i riješiti. Za to je potrebno mnogo vremena i strpljenja i na to treba biti spreman.

U većini slučajeva ponašanje djeteta kao i odrasle osobe je pod utjecajem urođenog temperamenta (Nimac, 200?). Temperament djeteta ovisi o kvaliteti i intenzitetu emocija, razine aktivnosti, pažnje i samoregulacije emocija (Berk, 2005). Istraživanja pokazuju da 40-

60% prkosne djece ima urođene karakteristike koje ih čine sklonima prkosom ponašanju (Nimac, 200?). Znakovi koji upućuju na „tešku narav“ djeteta mogu se uočiti tijekom prvih 6 mjeseci života.

Znakovi su: dijete često plače i teško ga je utješiti, teško razvija redovite navike hranjenja i spavanja, plače kad je previše stimulirano, malo odstupanje od dnevne rutine kod njega izaziva loše raspoloženje tijekom nekoliko dana i tjedana, često ima grčeve i sl. (Wenar, 2003).

Osim temperamenta prkosno ponašanje može potaknuti bilo koji stresni događaj. Stresni događaji mogu biti iz djetetove okoline: razvod roditelja, bolest člana obitelji, financijski problemi, svađe roditelja, rođenje djeteta, preseljenje, česte provjere znanja na kraju obrazovnog razdoblja, loša ocjena i sl. Stres kod ljudi općenito izaziva uznemirenost i time smanjuje prag tolerancije na frustraciju (Nimac, 200?). Zbog toga se dijete i osobe iz njegove okoline lako uzrujaju i brzo planu, čime se povećava učestalost i snaga sukoba.

Odgojni postupci koje primjenjuju roditelji, odgojitelji i učitelji predstavljaju nametanje posljedica za određena ponašanja koje mogu biti ugodne i neugodne naravi (Nimac, 200?). Ponašanja nakon kojih slijede ugodne posljedice jačaju, što znači da je veća vjerojatnost da će se javiti i u budućnosti. Ponašanja nakon kojih slijede neugodne posljedice slabe, što znači da je manja vjerojatnost da će se pojaviti u budućnosti. Dali je neka posljedica za dijete ugodna ili neugodna, ovisi o tome je li ono svojim ponašanjem postiglo cilj.

Prkosno ponašanje može se izražavati na nekoliko od slijedećih načina (Nimac, 200?) :

- Dijete se u sekundi razbjesci.
- Osobama iz njegove okoline često nije jasno što ga je potaklo na takvo ponašanje. Kao da ima okidač koji je dovoljno taknuti i ono „pukne“.
- Teže se kontrolira nego djeca iste dobi.
- Često ignorira zahtjeve. Pravi se da nije čulo što mu je rečeno i radi po svome.
- Namjerno ne sluša odrasle i pokazuje malo poštovanja i uvažavanja za njih.
- Nekritično krši pravila.
- Prijateljima uporno nameće svoj način igranja ili rada na zadacima koje zajedno trebaju riješiti.
- Ne uspijeva u timskom radu.

- Često i uporno ometa zajedničku igru.
- Laže i vara da bi izbjeglo odgovornost za svoje ponašanje. Uvijek je netko drugi „kriv“.
- Zlopamtilo je i ne oprašta ni sitne uvrede.

Kako bi se spriječilo prkosno i suprotstavljajuće ponašanje važno je sljedeće (Wenar, 2003):

- Roditelj treba dijete upozoriti da slijedi promjena. („Za nekoliko trenutaka morati ćeš pospremiti svoje igračke.“)
- Pričekati da se zadobije djetetova pažnja ili je na smiren način privući prije iznošenja zahtjeva.
- Nakon toga djetetu je potrebno dati vremena da posluša.
- Ukoliko dijete ne posluša, bolje je uzeti kratkotrajno razdoblje „predaha“ od zahtjeva tijekom kojeg se roditelj ne obraća djetetu, nego raditi pritisak na dijete.
- Prestati sa učestalijim kažnjavanjem neposlušnog ponašanja i početi nagrađivati poslušna ponašanja pohvalama, odobravanjem i pozitivnom fizičkom pažnjom.
- Uvesti time-out nakon neposlušnosti.

3.2. Agresivnost kod djece

Agresivno ponašanje obuhvaća širok raspon specifičnih ponašanja kojima je zajedničko obilježje moguće nanošenje štete ili ozlijede drugim osobama ili stvarima te namjera da se nanese šteta (Bouillet, 2010, str. 186.).

Razlikuju se tri vrste agresije: fizička, verbalna i socijalna. Fizičko agresivno ponašanje uključuje sve vrste udaraca, guranja, razbijanja i sl. Verbalno agresivno ponašanje uključuje uvrjede, dobacivanje, ponižavanje pred drugima, prijetnje, ucjene i sl. Kod socijalne ili neizravne agresivnosti šteta ili ozljeda žrtvi se nanosi posredno, najčešće ugrožavanjem njezinih socijalnih odnosa, odnosno nastojanjem da se ti odnosi ugroze ili prijete takvim ugrožavanjem (Bouillet, 2010). Socijalna ili neizravna agresivnost još se naziva i „odnosnom“ agresijom, a obuhvaća ponašanja poput isključivanja iz skupine vršnjaka, prekidanja prijateljstva, narušavanja tuđeg ugleda i širenja glasina.

Sličnost koja se javlja između nepoželjnog ponašanja i agresije je bijes. Bijes je ponašanje koje prethodi agresiji (Bouillet, 2010). Djeca koja su u stanju bijesa svojim ponašanjem mogu izazvati sva popratna ponašanja koja pripadaju skupini nepoželjnih ponašanja.

Bijes se javlja zbog suprotstavljanja određenim navikama (između prve i druge godine), zbog autoriteta i suprotstavljanja kod formiranja navika (između druge i treće godine), zbog sukoba s vršnjacima i vrhunca sukoba s autoritetom (između treće i četvrte godine), nakon četvrte godine uzrok bijesa je društvena okolina, a kasnije prikraćivanje i ometanje interesa i zadovoljenja (Polančec, 2015).

Kako bi se spriječila agresivnost potrebno je (Polančec, 2015) :

- Uvjeriti dijete da takvo ponašanje nije poželjno ni prihvatljivo.
Mnogi roditelji to ne prihvaćaju pa potiču djecu da se brane agresijom.
- Da bi roditelj podučio dijete o nepotrebnosti i nepoželjnosti takva ponašanja, ne smije ga tući jer se tada čini ono što je djetetu zabranjeno, a njemu je dopušteno.
- Dijete se treba učiti isticati među vršnjacima na prihvatljiv način, a ne tučnjavom.
- Tučnjavu treba prekinuti razdvajanjem, a ne traženjem krivca.
- Djetetu treba pomoći da odraste ističući dobre strane njegova ponašanja.

Uloga odgojitelja i učitelja u prevenciji poremećaja u ponašanju (Bouillet, 2010):

- Osigurati osjećaj pripadanja i povezanosti koje djeca nisu mogla doživjeti u drugim sredinama.
- Provedba empirijskih provjerenih intervencija koje će djeci koja manifestiraju rizična ponašanja i/ili poremećaje u ponašanju omogućiti zadovoljavanje obrazovnih i drugih socijalnih potreba.
- Suradnja sa službama specijaliziranim za prevenciju i tretman poremećaja u ponašanju.

3.3. Uloga dječjeg vrtića u ranom otkrivanju poremećaja u ponašanju

Poremećaji u ponašanju djece javljaju se vrlo rano i to kao djetetova reakcija na deprivacije u socijalnom polju i/ili rjeđe kao posljedica nekih organskih smetnji ili oboljenja (Koller-Trbović, 1994; prema Ljubetić, 2001, str. 52.).

S obzirom na prikupljene podatke u Republici Hrvatskoj, koji pokazuju da je samo 38 % djece predškolske dobi obuhvaćeno organiziranim odgojem u dječjim vrtićima, proizlazi da je za najveći dio predškolske djece obitelj ili šira porodica najznačajnije ako ne i jedino socijalno polje (Ljubetić, 2001). Bez obzira na ovu činjenicu smatra se da je vrtić ustanova koja prednjači u ranom otkrivanju poremećaja u ponašanju djece s obzirom da su u njemu stručno osposobljeni djelatnici koji imaju jasniji uvid u ponašanju cjelokupne vrtićke populacije.

Rano otkrivanje poremećaja u ponašanju predškolske djece, te planiranje i provođenje aktivnosti na uklanjanju uzorka i sanaciji, prije negoli ta stanja prijeđu u patološka stanja moguće je u kvalitetnom vrtiću (Ljubetić, 2001).

Kvalitetni vrtić je mjesto ispunjenja očekivanja i zadovoljavanja potreba svakog djeteta, ali i mjesto gdje se svi (dijete, roditelji, odgojitelji, stručno i ostalo osoblje i ravnatelj) osjećaju zadovoljno, kompetentno, sigurno, prihvaćeno i sretno (Ljubetić, 2001, str. 52.).

Roditelj svakodnevnim dolaskom s djetetom u vrtić može (Ljubetić, 2001):

- Procijeniti svoje dijete u različitim situacijama: hranjenje, igra s vršnjacima, komunikacija s djecom i odraslima, boravak na otvorenom, kulturno-higijenske navike i sl.
- Uspoređivati djetetove reakcije i ponašanja njegovih vršnjaka koji s njim dijele iste uvjete.
- Roditelj ima mogućnost sam vidjeti i objektivnije procijeniti moguća odstupanja svoga djeteta i/ili promijeniti svoje neutemeljene pretpostavke o djetetu.
- Svakodnevno susretati roditelje koji imaju iste ili slične teškoće i dvojbe te može o tome s njima razmijeniti mišljenja i iskustva.
- Svakodnevno kontaktirati s odgajateljem, stručnom osobom koja sudjeluje u odgoju njegova djeteta i tako dobiti objektivniju procjenu djetetova razvoja i mogućih odstupanja, kao i jasne prijedloge za rješavanje problema.

- Roditelju se pruža i specifična stručna pomoć od stručnog tima vrtića (psiholog, defektolog, pedagog, medicinska sestra, socijalni radnik).

Dječji vrtić te stručno osposobljeni djelatnici koji su educirani za praćenje razvoja djece mogu pomoći obitelji u ranom otkrivanju poremećaja u ponašanju djeteta. Stoga ako se želi prevenirati u nastanku poremećaja u ponašanju djece predškolske dobi važno je podizati razinu kvalitete mikrosustava, koji se sastoji od aktivnosti i obrazaca interakcije prisutnih u neposrednoj okolini djeteta, ali potrebno je i sustavno raditi na njihovoj boljoj povezanosti i većoj kvaliteti komunikacije i suradnje (Ljubetić, 2001).

Važna je i potreba pružanja potpore i snaženja obitelji za rano otkrivanje poremećaja u ponašanju predškolske djece, što je moguće ostvariti brojim aktivnostima unutar makrosustava kojeg čini djetetova okolina, a koji obuhvaća kulturne vrijednosti, zakone, običaje i resurse. Promicanje kvalitete življenja moguće je postići kroz planirane programe koji podrazumijevaju i naglašavaju važnost ranog otkrivanja poremećaja (Ljubetić, 2001). Ozbiljan i siguran temelj prevencije tih poremećaja prije negoli prijeđu u patološko stanje su osposobljene i educirane obitelji i ostali činitelji u odgoju.

4. USPOSTAVLJANJE DISCIPLINE

Kvalitetan rad s djecom podrazumijeva dobru disciplinu. (Phelan i Schonour, 2006, str. 2.).

Rad s djecom za odgojitelje i učitelje predstavlja najljepše životno iskustvo, ali i nevjerojatno frustrira ako oni nisu sigurni postupaju li u određenim situacijama pravilno. Odgojitelji i učitelji vodeći se „romantičnim vizijama“ podučavanja često zaboravljaju kako je nemoguće postići da sva djeca zavole kako njih same tako i njihove postupke (Phelan i Schonour, 2006). Odgoj i obrazovanje podrazumijeva da će njihovi odgojitelji i učitelji kroz stalnu brigu i podršku, redovito i frustrirati, na njihovu vlastitu dobrobit i dobrobit svih ostalih. Frustrirana djeca obično ne zahvaljuju odgojiteljima i učiteljima na tome što ih pokušavaju disciplinirati na pravilan način. Djeca umjesto toga imaju prirodnu sposobnost da zbune i uznemire one odrasle osobe koje smatraju odgovornim za svoje trenutne jade, što dovodi do iskušavanja granica i manipulacija (Phelan i Schonour, 2006). Iskušavanja i manipulacije mogu potisnuti zabavu, uništiti osjećaje, pokvariti učenje, razoriti odnose i narušiti atmosferu u odgojnoj skupini. Stoga je važno je da svaki odgojitelj i učitelj na početku godine ima spreman plan za provođenje discipline.

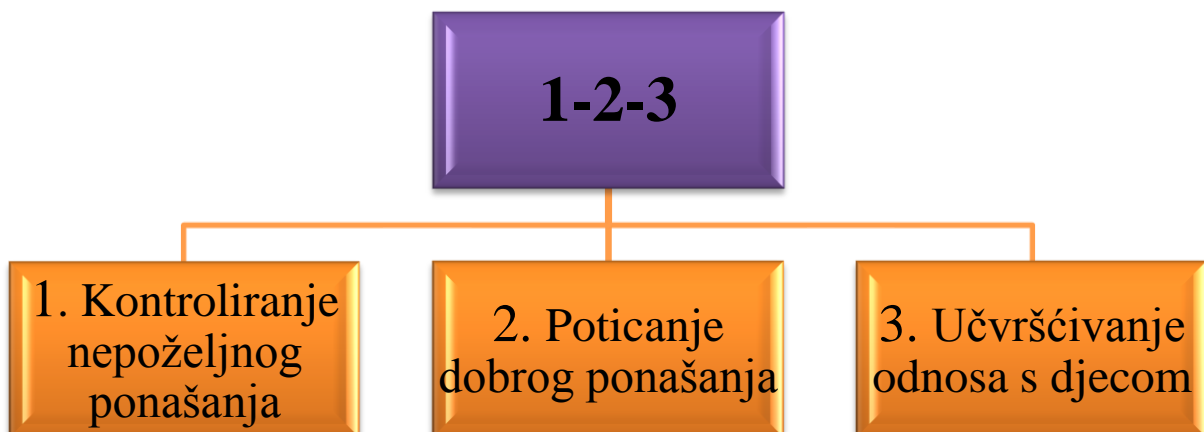
Podučavanje i rad s djecom uvelike se razlikuju od roditeljstva. Većina roditelja kod kuće ima dvoje ili troje djece dok većina odgojitelja u odgojnoj skupini ima otprilike osamnaestoro djece. Osim što odgojitelji brinu o većem broju djece, njima nije dopušteno „opuštanje“ s djecom (Phelan i Schonour, 2006). U većini slučajeva roditelji svojoj djeci mogu reći da rade neko vrijeme što žele, no u odgojnoj skupini odgojitelji moraju stalno nadgledati obavljanje posla i učenje i to cijeli dan.

S obzirom da odrasli i djeca nisu savršeni, ponekad i najbolje tehnike podučavanja moraju poduprijeti djelotvornim planom discipliniranja (Phelan i Schonour, 2006). Važno je da odgojitelji, a kasnije i učitelji, znaju kako riješiti probleme s teškim ponašanjem, kako potaknuti dobro ponašanje te svladati zamke iskušavanja i manipulacije, na način da to bude pravedno, lako razumljivo i bez nasilja. Kada se s djetetovim neizbježnim problemima u ponašanju postupa rutinski i znalački, stvara se topliji odnos između odgojitelja i djeteta. Tada učenje, pohvale, savjestan rad i zajednička zabava mogu teći svojim prirodnim tokom.

Dobra disciplina poboljšava obrazovni proces i podiže opće raspoloženje u odgojnoj skupini, a to je upravo ono što odgojitelji žele postići. Uspostavljanje discipline povezano je s postavljanjem granica. Kako navodi Marincel (2013), granice predstavljaju mjeru unutar kojih se određena disciplina provodi. Disciplina je proces učenja prilikom kojeg dijete usvaja informacije o tome gdje su granice i na što se one odnose. Drugim riječima, disciplina uči djecu da slijede pravila (Marincel, 2013).

4.1. 1-2-3: Tri koraka prema uspješnom discipliniranju

Kako navode Phelan i Schonour (2006), 1-2-3 ili metoda odbrojavanja nije čarolija nego jednostavna, precizna i učinkovita metoda blagog ali odlučnog discipliniranja djece od vrtića do otprilike osmog razreda osnovne škole. 1-2-3 „*Uspjeh za odgojitelje i učitelje*“ je program kojeg prema zabilježenim podacima koriste milijuni roditelja, odgojitelja, učitelja, djedova i baka, dječjih vrtića, dadilja, bolničkog osoblja i ostalih njegovatelja djece diljem svijeta. Detaljnija primjena programa 1-2-3 za dječji vrtić i jaslice opisana je u prilogu, na kraju rada. 1-2-3 također podučavaju i preporučuju mnogi pedijatri i stručnjaci za mentalno zdravlje djece. Mnogi odgojitelji, učitelji i roditelji tijekom i nakon korištenja 1-2-3 programa, često izjavljuju: „Ovo djeluje poput čarolije!“ Program se sastoji od metoda za discipliniranje nepoželjnog ponašanja, razvrstane u tri temeljna koraka: kontroliranje nepoželjnog ponašanja, poticanje dobrog ponašanja i učvršćivanje odnosa s djecom.

Grafički prikaz br.1 : Tri koraka prema učinkovitoj disciplini

Mnogi odgojitelji i učitelji osjećaju da su dobro pripremljeni za prenošenje znanja, ali da su istovremeno nepripremljeni za izazove uspostavljanja discipline (Phelan i Schonour, 2006). Teško je, ponekad i nemoguće podučavati grupu djece koja je izmakla kontroli jer, da bi se s provođenjem aktivnosti moglo početi, najprije potrebno ukloniti nepoželjno ponašanje. Problem leži u tome što odgojitelj ne zna odakle krenuti s provođenjem discipline. Na fakultetu su im možda ponešto o tome govorili, ali takvim situacijama oni ipak nisu sigurni kako da nepotpune informacije provedu u djelo.

U odgojnoj skupini djeca mogu brzo naslutiti posjeduje li njihov odgojitelj neku odlučnu i smirenu metodu održavanja discipline. Slabašne i neprovjerene metode mnogu djecu mogu ispuniti tjeskobom, dok ostalima otvaraju mogućnost da se počnu ponašati još gore i još ozbiljnije narušavati obrazovni proces (Phelan i Schonour, 2006). Da bi odgojitelji i djeca uspješno postizali ciljeve najvažnije je uspostaviti sigurno i mirno okruženje za rad.

Kako navode Phelan i Schonour (2006), 1-2-3 odgojitelji i učitelji počinju primjenjivati onda kada su tjeskobni, uznemireni ili smatraju da situacija izmiče kontroli. Primjenom ove metode oni postaju sposobni igrati ulogu ljubaznih, ali učinkovitih odgojitelja i učitelja i onda kada su prezaposleni, u žurbi ili preokupirani na bilo koji drugi način. Osim prevladavanja manjih, ali učestalih problema oni također mogu naučiti kako prevladati ozbiljne teškoće poput laganja, krađe ili tučnjave. Primjenom programa 1-2-3 ne mora se pamtiti mnoštvo tehnika i strategija, a to je osobito važno kada se odrastao čovjek mora nositi s emocionalno nabijenom situacijom koja uključuje dijete.

Phelan i Schonour (2006), ističu da se program 1-2-3 pokazao izuzetno djelotvornim kod djece u dobi od 2 do 14 godine, bilo da se radi o „problematičnoj“ djeci ili o prosječnoj djeci. On se uspješno primjenjuje kod teškoća u učenju, poremećaja pažnje i emocionalnih teškoća djece, kao i djece s oštećenjima vida i sluha. Primjenjuje se i kod djece s teškoćama u razvoju i/ili mentalnom retardacijom. Kako bi se ostvarila prava dobrobit od 1-2-3, jedino je pravilo da dijete mora biti u mentalnoj dobi od najmanje dvije godine.

Kada se započne s primjenom 1-2-3 programa, stvari se počinju naglo mijenjati. Pozitivno u tome je što će se na početku polovica djece svrstati u kategoriju „izravnih suradnika“. Počinje se provoditi program, a oni odmah pristanu surađivati.

Važno je da se onda odgojitelji i učitelji opuste i nastoje uživati u dobroj „početničkoj sreći“. Negativno je to što će se druga polovica djece svrstati u kategoriju „izravnih izazivača“. Njihovo će se ponašanje u početku pogoršati, izazivati će da vide da li će se uistinu provoditi nove metode i ideje. Pri tome je, kako navode Phealn i Schonour (2006) važno ostati ustrajan, ali bez svađanja, vikanja ili fizičkih prijetnji jer samo time će se izazivači dovesti u red za otprilike deset dana. Mnogi odgojitelji i učitelji, možda će u kratkom vremenskom periodu uspostaviti kontrolu nad ponašanjem djece, stoga će manje energije trošiti na uspostavljanje discipline, a više na odgojno-obrazovni rad s djecom.

4.1. 1. Kontroliranje nepoželjnog ponašanja uz metodu 1-2-3

Metoda 1-2-3 ili odbrojavanje može se koristiti kod prevencije nepoželjnog ponašanja. Odgojitelji i učitelji metodu odbrojavanja primjenjivati će kod „prestani“ ponašanja, odnosno odbrojavati će ponašanja poput svađanja, pričanja na satu, cmizdrenja, vikanja, napuštanja mjesta i sl. Uspjeh ove metode, leži u pravilima nepokazivanja emocija i nepričanja, koja djecu tjeraju na razmišljanje i preuzimanje odgovornosti za vlastite postupke (Phelan i Schonour, 2006). Slijedeći primjeri će pokazati na koje načine se primjenjuje 1-2-3.

Primjeri 1. (Phelan i Schonour, 2006, str. 36.):

Riječ je o poznatoj situaciji koju je većina odgojitelja jednom iskusila. Odgojitelj pokušava završiti važnu aktivnost prije ručka, ali u tom trenutku prekine ga dijete.

Dijete: „Smijem li popiti vode?“

Odgojitelj: „Sada ne.“

Dijete: „Zašto ne.“

Odgojitelj: „Za pet minuta počinje ručak. Tada ćemo popiti vode.“

Odgojitelj se može pitati, imali li nečeg lošeg u toj situaciji? Nema, jer dijete postavlja jasno pitanje i odgojitelj mu jasno odgovara. Problem leži u tome što većina djece tu ne staje, nego će pritiskati i jecavim glasom moliti da mu se dozvoli da pije sada. Što sada odgojitelj treba

raditi? Treba li se ponavljati? Pokušati mijenjati svoj odgovor? Ignorirati dijete? Navedena situacija biti će prikazana kroz još tri primjera.

Primjer 2.: Uloga odgojiteljice koja vjeruje da su djeca mali odrasli

Dijete: „Smijem li popiti vode?“

Odgojiteljica: „Sada ne.“

Dijete: „Zašto ne?“

Odgojiteljica: „Za pet minuta počinje ručak. Tada ćemo piti vode.“

Dijete: „Ali, ja hoću piti sada.“

Odgojiteljica: „Govorim ti da pričekaš još pet minuta.“

Dijete: „Teta ti meni nikad ništa ne daš.“

Odgojiteljica: „Molim!? Naravno da ti dam.“

Dijete: „Marko uvijek smije piti.“

Odgojiteljica: „Moraš li ti u svemu biti poput Marka.? Osim toga, on je završio s poslom.“

Dijete: „Obećavam da ću i ja.“

Odgojiteljica: „Sve sam to već čula. Pogledaj svoj crtež! Nedovršen je.“

Dijete: „Tužiti ću te mami i tati!“

Odgojiteljica: „Izvršno. Samo izvoli!“

Na ovom primjeru može se uočiti kako pričanje može pogoršati situaciju, iako odgojiteljica ima pravo jer iznosi istinu.

Primjer 3.: Odgojiteljica koja tek počinje koristiti metodu 1-2-3

Dijete: „Smijem li popiti vode?“

Odgojiteljica: „Sada ne.“

Dijete: „Zašto ne?“

Odgojiteljica: „Za pet minuta počinje ručak. Tada ćemo piti vode.“

Dijete: „Ali, ja hoću piti sada.“

Odgojiteljica: „Ovo je 1.“

Dijete: „Teta ti mi ništa ne daš.“

Odgojiteljica: „Ovo je 2.“

Dijete: „Tužiti ću te mami i tati!“

Odgojiteljica: „Ovo je tri, uzmi pet.“

Odgojiteljica ovdje bolje reagira. Dijete koje je privremeno nesretno odlazi na time-out i epizoda završava.

Primjer 4. (Phelan i Schonour, 2006, str. 38.): 1-2-3 nakon nekoliko dana primjene

Dijete: „Smijem li popiti vode?“

Odgojiteljica: „Sada ne.“

Dijete: „Zašto ne?“

Odgojiteljica: „Za pet minuta počinje ručak. Tada ćemo piti vode.“

Dijete: „Ali, ja hoću piti sada.“

Odgojiteljica: „Ovo je 1.“

(Stanka.) Dijete: „Oh, u redu.“ (Mrzovoljan povratak na mjesto.)

Odgojiteljica je dobro obavila zadatak. Nije morala odbrojavati na djetetov komentar, koji zapravo nije loš, a dijete napušta sukob. U slučaju da bi dijete odgovorilo odgojiteljici „Oh, u redu, ti si glupa teta!“, to je automatski 3 koje za sobom nosi teže posljedice.

Odgojitelji i učitelji zbog različitih razloga u određenim situacijama ne će htjeti koristiti time-out kao kaznu zato što je dijete stiglo do broja 3 u odbrojanju. Možda u tome trenutku nemaju dovoljno vremena za stanke jer žure, možda žele primijeniti autoritativniju kaznu ili žele kaznu primjerenu prekršaju.

Evo nekih alternativnih mogućnosti za time-out (Phelan i Schonour, 2006):

- Gubitak nekih povlastica.
- Simbolična globa u obliku žetona ili sl.
- Obavljanje sitnog poslića ili zadatka.
- Obavljanje veće obaveze ili zadatka.
- Skraćivanje stanke za ručak ili velikog odmora.

Dobrobit od primjene odbrojanja je da omogućava odgojiteljima i učiteljima da sačuvaju dah i da ne pogoršavaju nastalu situaciju. *Odgojitelji i učitelji kažu da odbrojanje čini uspostavu discipline manje iscrpljujućom (Phelan i Schonour 2006, str. 39.).* U ovim situacijama oni objasne jednom, a ako je nužno onda slijedi odbrojanje. Važno je da nema dodatnoga pričanja i da nema dodatnih emocija. Objašnjavanje ili razgovaranje je neophodno

u onim trenucima kada je u problem uključeno nešto što dijete ne razumije, kada čini nešto neuobičajeno ili zabrinjavajuće. Odgojitelji i učitelji pritom trebaju ostati smireni i samim time će se i oni i djeca osjećati bolje, kada dobiju reakciju na jedan ili dva.

Kako navode Phelan i Schonour (2006), 1-2-3 problem nepoželjnog ponašanja obično rješava u nekoliko sekundi. U većini slučajeva djeca su frustrirana kada im se odbrojava i kada nije po njihovom, ali preboljeti će to prije nego da su proveli sate pokušavajući uvjeravati, raspravljati i vikom natjerati odgojitelje i učitelje da se povuku. Nakon odbrojavanja stvari se brzo vraćaju u normalu i svatko može nastaviti s aktivnostima. Odgojiteljima i učiteljima ne samo da ostaje više vremena za da dovrše svoj posao, nego im preostaje više energije koju mogu iskoristiti tijekom dana.

4.1. 2. Poticanje dobrog ponašanja

Drugi veliki korak u discipliniranju je poticanje djece da čine pozitivne stvari koje im sugeriraju odgojitelji i učitelji. Takvo ponašanje pripada kategoriji „počni“ ponašanje, zato što se time želi da djeca npr. stanu u red, obrate pozornost i da bez većih problema prijeđu na novu aktivnost. Za „počni“ ponašanje dijete mora osjećati veću motivaciju nego za „prestani“ ponašanje. Odbrojavati na teško ponašanje je lako, no kada se radi o dobrom ponašanju, odrasli se moraju „pretvoriti“ u vješte i ustrajne motivatore (Phelan i Schonour, 2006). Program za „počni“ ponašanje kao i za „prestani“ ponašanje nije dobro primijeniti istovremeno jer će se teško održati njihova dosljednost. Ako se prethodno zadobila kontrola u uspješnom savladavanju nepoželjnog ponašanja, djecu se može navesti da čine pozitivne stvari.

Na početku primjene metoda ili taktika za „počni“ ponašanje, djeca mogu pokušati odgojitelje i učitelje uvući u iskušavanja i manipulacije. Ukoliko su odgojitelji i učitelji prethodno primjenjivali odbrojavanje negativnog ponašanja, onda imaju iskustava u vezi s „prestani“ ponašanjem i znaju da mogu računati na iskušanja.

U većina slučajeva provodi se nekoliko sljedećih metoda za „počni“ ponašanje (Phelan i Schonour, 2006):

1. Pozitivno potkrepljivanje

Pohvala ili pozitivno verbalno potkrepljivanje, te ostale pozitivne interakcije s djecom moraju premašivati negativne komentare u omjeru od tri ili četiri naprama jedan. Naime, poznato je kako se operantnim uvjetovanjem mnoga svakodnevna ponašanja pojavljuju zato što su u prošlosti rezultirala poželjnim posljedicama (Berk, 2005). Stoga, svaka posljedica koja povećava vjerojatnost ponovnog pojavljivanja nekog ponašanja zove se potkrepljenjem. Mnogi odgojitelji i učitelji zahvaljuju ili pohvaljuju djecu za izvršavanje jednostavnih zadataka ili obavljanje rutinskih zadataka. Prilikom pohvaljivanja djeteta, pohvala se mora prilagoditi djetetovu karakteru. Neka djeca vole razrađena i osjećajna potkrepljenja, dok druga djeca to ne vole. Kako bi pohvale i poticaji bili redoviti odgojitelji i učitelji trebaju pokušati postići da na svaki negativan komentar dođu dva ili tri pozitivna komentara (svako odbrojavanje znači negativan komentar). Pozitivni komentari ne moraju vremenski uslijediti odmah nakon negativnog, nego malo kasnije. U slučaju da omjer jedan prema tri ne odgovara, treba nastojati da se svakom djetetu dnevno udijele dva pozitivna komentara.

Druga vrsta pozitivnog potkrepljivanja je da se pojedina djeca pohvale za dobro obavljen posao. Poznato je, kako djeca u većini slučajeva mnoga poželjna ponašanja uče na jednostavan način gledajući i slušajući druge ljude i djecu oko sebe, pa time kasnije i sama potiču drugu djecu da im se pridruže (Berk, 2005). Ova metoda spominje se u Bandurinoj teoriji, a poznata je pod nazivom modeliranje ili učenje opažanjem. Ako se neko dijete vrpolti za vrijeme ručka, odgojiteljica može pohvaliti drugo dijete koje mirno sjedi i jede. Djeca se žele ponašati kako treba, stoga je potrebno često potaknuti ih da nešto učine nego im samo prigovarati kada nešto ne čine kako treba.

2. Jednostavni zahtjevi

Uspješnost jednostavnih zahtjeva ovisi o tonu glasa kojim odgojitelji i učitelji izgovaraju zahtjev, o spontanosti samog zahtjeva te o načinu na koji ga se formulira.

Potrebno je paziti kako se govori!

Ovdje je naglasak stavljen na „zanovijetanje“. Zanovijetanje sadrži razdražljiv, zagrižljiv i tjeskoban ton koji većinu djece ozlojeđuje. Npr. „Ne činiš ono što se od tebe očekuje i to mi stvarno smeta, što se događa s tobom, kad ćeš to već jednom shvatiti.“ Kada se takvim tonom izgovaraju zahtjevi, smanjuje se vjerojatnost da će druga strana surađivati, zato što se u tom slučaju na suradnju poziva dijete koje se prethodno razljutilo. Iskušavanje od strane djece će u

većoj mjeri izostajati ako se zahtjevi formuliraju na pragmatičan način. Npr. „Ako me budeš iskušavao, odbrojavat ću ti.“ (Phelan i Schonour, 2006, str. 112.)

Postavljanje kratkih i jezgrovitih zahtjeva

Kratki i jezgroviti zahtjevi sastavljeni su od najviše tri riječi te potiču na suradnju. Npr. „Jana, premjesti se.“ Kod ovog zahtjeva odgojiteljica želi ometanje svesti na najmanju moguću mjeru. Ako se Jana premjesti pričanje će prestati.

Spontanost je opasna

Premda je spontanost u radu neizbježna, ona može uspješno narušiti svaku suradnju. Recimo da je otkazana aktivnost plesanja, no odgojiteljica je zaboravila obavijestiti djecu da se umjesto za plesanje pripreme za pospremanje sobe. Djecu se na taj način može uznemiriti. U navedenoj situaciji promjenu rasporeda trebalo je najaviti na početku radnog dana kako bi se djeca pomirila s time, nego da ih se stavlja pred gotov čin.

Birani izrazi

Riječima kojima izražavamo zahtjeve određuju kako će djeca reagirati. Ako se zahtjev formulira kao pitanje i ako se k tome pridoda često i „mi“, sigurno se može računati na neposluh s posljedicama iskušavanja i manipulacije. U svakome slučaju treba izbjegavati formuliranje zahtjeva kao pitanje. Npr. „Želiš li ostati nakon nastave?“ Izazvano dijete ovaj zahtjev može natjerati da izgovori prkosno „Da“. Bolje je reći: „Želim da ovaj posao bude obavljen do ručka.“

3. Alarmni satovi

Alarmni satovi su naprave za poticanje dobrog ponašanja kod djece. Najkorisniji su oni koji se navijaju na 60 minuta. Alarmni satovi mogu uvelike pomoći pri svakoj vrsti za „počni ponašanje“, bez obzira radi li se o pospremanju, stajanju u redu ili prelaženju na novu aktivnost. Mlađa djeca pokazuju prirodnu želju za pobjeđivanjem mehaničke naprave. Problem se tada pretvara u nadmetanje čovjeka i stroja, odnosno djeteta i sata.

Alarmni satovi mogu se koristiti i za mjerenje time-outa. Većina djece vole time-out s alarmom, ali im se pritom treba zabraniti da ih diraju kako ga ne bi programirali po svome vremenu. Oni su djelotvorni jer ih se ne može iskušavati i njima se ne može emocionalno upravljati.

4. Odbrojavanje za brzo „počni“ ponašanje

Jedna od najčešćih pogrešaka koju odrasli rade u primjeni 1-2-3 događa se, kada pokušavaju odbrojavati za „počni“ ponašanja poput pospremanja sobe ili prijelaza s jedne aktivnosti na drugu. Obavljanje tih zadataka traje barem dvadeset minuta, dok odbrojavanje samo po sebi stvara nekoliko minuta vrijedne motivacije. Kod ove metode važno je da ono što želimo da dijete učini ne smije trajati duže od dvije minute. Npr. Iva baca kaput na pod, a odgojiteljica ju moli da ga podigne. Ona odbija, no odgojiteljica joj na to kaže: „Ovo je 1.“ Ako Iva još uvijek odbija poslušati, zarađuje time-out i na neko vrijeme se udaljuje. Kada se ponovno vrati, odgojiteljica ju zamoli: „Hoćeš li, molim te, objesiti kaput?“ Ako i dalje odbija suradnju, slijedi novi time-out. S metodama za „počni“ ponašanje odgojitelji i učitelji dobivaju na fleksibilnosti. Mogu primijeniti jednu, dvije ili tri metode za rješavanje istog problema. Isto tako ako se pokaže da jedna od metoda ne funkcionira onako kako bi željeli, primjeni se druga. Npr., mogu se s odbrojavanja prebaciti na alarmne satove.

4.1. 3. Učvršćivanje odnosa s djecom

Međusoban odnos i samopoštovanje između djece i odgojitelja i učitelja usko su povezani. Većinu toga što poduzimaju odgojitelji i učitelji odraziti će se i na djetetovu samopoštovanju. Samopoštovanje u slučaju djece i odraslih predstavlja tešku, ozbiljnu i u stvarnosti utemeljenu stvar. Samopoštovanje ne predstavlja projekt pod nazivom *Kako postići da se dijete osjeća dobro bez obzira na okolnosti* (Phelan i Schonour, 2006). Ako u nečijem životu nedostaju neke kvalitete za pozitivno samopoštovanje one se ne će moći izgraditi u trenu, tijekom vikend radionice ili u obliku nekog pozitivnog iskustva tijekom ljetovanja u kampu. Samopoštovanje se gradi na realnosti, a ne na dosjetkama.

Odgojiteljica u odgojnoj skupini postavi sljedeće pitanje: „U kojem gradu se nalazi naš vrtić?“ Dječak na kraju stola uzvikne: „Vidovec!“ Odgojiteljica se privremeno zamisli, ali pritom ne želi poljuljati dječakovo samopouzdanje, odgovori mu: „To je ispravan odgovor, ali na neko drugo pitanje.“ Ovaj slučaj ulazi u primjere površinskih dosjetki kako bi odgojiteljica zaštitila djetetovo samopouzdanje. U tome slučaju bilo bi bolje da mu je jednostavno odgovorila: „Ne, nije. Zna li netko ispravan odgovor?“ U takvim slučajevima važno je imati na umu sljedeće:

Realno i pozitivno samopoštovanje nije ništa drugo do nuspojava dobro življenoga života (Phelan i Schonour, 2006, str. 165).

Kada odgojitelji i učitelji počinju s prvim korakom, odbrojavanja nepoželjnog ponašanja, tada svakom djetetu pomažu u izgradnji njegovog samopoštovanja na važan i temeljan način. Bilo da se radi o djetetu ili o odrasloj osobi, zapravo se nitko neće dobro slagati s drugima ako se stalno prepire, cmizdri, viče i omalovažava druge. Ovladavanje samokontrolom i odustajanje od onoga što se ne bi smjelo činiti predstavljaju važan dio elementa samopoštovanja, a to je karakter (Phelan i Schonour, 2006).

Kada će se početi sustavno poticati pozitivno „počni“ ponašanje, time će se svakom djetetu pomoći pri njegovu samopoštovanju, zato što „počni“ ponašanje u vrtiću i školi pretpostavlja slijeđenje određenih pravila i procedura (Phelan i Schonour, 2006). Ako odgojitelji i učitelji održavaju dobar odnos s djetetom i rade na njegovu učvršćivanju to doprinosi jačanju aspekta njegova samopoštovanja koji se odnosi na socijalnu kompetenciju. Socijalna kompetencija uključuje slaganje s drugima i osjećaj da nas drugi vole i cijene (Phelan i Schonour, 2006). Važna su i socijalna znanja i socijalno razumijevanje koja znače da socijalno kompetentna djeca znaju uskladiti svoje ponašanje s drugima, naći zajednički jezik, razmijeniti informacije, utvrditi sličnosti i razlike (Sindik, 2013).

U radu s djecom, ono što djecu potiče na pozitivno ponašanje je pohvala. Odgojitelj svojom pohvalom djetetu poručuje: „Sviđa mi se, i ponosim se tobom“ (Phelan i Schonour, 2006). Pohvala u jednakoj mjeri doprinosi izgradnji djetetova samopoštovanja jer time se u djetetu prepoznaje ono dobro i to ga potiče na prikladno ponašanje. Kada djeca slijede naputke u radu, s njima je zabavnije raditi. Isto tako važno je i opraštanje. Opraštanje je neophodno jer djeca često čine pogreške koje ljute odgojitelje i učitelje. Stoga je važno da im se oprost, tako da prošle pogreške ne ometaju buduće interakcije.

Dakle, pohvala, zabava i opraštanje doprinose izgradnji samopoštovanja u istoj mjeri u kojoj učvršćuju odnos, no odgojitelji i učitelji ih ne upotrebljavaju onoliko koliko bi trebali (Phelan i Schonour, 2006). U većini slučajeva kada djeca učine nešto dobro, njihovi ih odgojitelji i učitelji ne pohvaljuju jer smatraju to nepotrebnim, no kada djeca učine nešto loše odmah prigovaraju. Time oni djeci šalju povratnu informaciju samo kada su ljutiti, ali ne i kada su zadovoljni dječjim ponašanjem.

Manjak pozitivnih povratnih reakcija može biti uzrokovan dvama čimbenicima (Phelan i Schonour, 2006):

- 1) Onime što odgojitelj i učitelj osjeća prema životu općenito.
- 2) Onime što odgojitelj i učitelj osjeća prema određenom djetetu, općenito i u posebnim situacijama.

Ako je uspješno usvojen korak kontroliranja nepoželjnog ponašanja i poticanja pozitivnog ponašanja, ohrabreni tim uspjehom odgojitelji i učitelji imaju veću naklonost prema djeci i osjećaju veću potrebu za izražavanjem pozitivnih povratnih reakcija. Ova informacija je vrlo važna za osobe koje rade s djecom, jer su i oni samo ljudi i ne mogu uvijek pamtit sve što bi trebali činiti (Phelan i Schonour, 2006).

5. ZAKLJUČAK

Nepoželjno ponašanje kod djece rane i predškolske najviše ovisi o okolini u kojoj dijete odrasta. Okolina je za dijete važan model učenja poželjnog ponašanja (Berk, 2005). Da bi okolina bila djetetu model za učenje poželjnog ponašanja, važno je da ona bude poticajna. Poticajnu okolinu čine roditelji, za koje je važno da ispravnim odgojnim stilom odgajaju svoje dijete, pri čemu će ga naučiti poželjnim socijalnim vještinama, a tehnikama discipline suzbiti nepoželjno ponašanje. Poticajnu okolinu čine odgojitelji i učitelji, čija je zadaća u odgoju i učenju djeteta u obrazovnim ustanovama „ispraviti“ sve ono što roditelji nisu na vrijeme uočili ili nisu jednostavno znali, a tiče se nepoželjnog ponašanja kod djece. U poticajnu okolinu ulaze i djeca, s obzirom da djeca u velikoj mjeri utječu jedna na druge i uče jedna od drugih, važno je i da se među njima stvoriti pozitivno okruženje za učenje poželjnog ponašanja.

Stvoriti, odnosno, oblikovati takvu poticajnu okolinu koja će suzbiti nepoželjno ponašanje, može se upravo onime što se ističe u ovome radu, a to su: pravilan roditeljski odgojni stil, pravilna tehnika, metoda i program za discipliniranje nepoželjnog ponašanja, kvalitetna suradnja na razinama roditelj-dijete, odgojitelj-dijete, učitelj-dijete i dijete-dijete.

U pedagogiji ranog odgoja djeteta, ističe se važnost primjene poticajnih materijala koji djecu potiču na konstruiranje i kasnije rekonstruiranje vlastitih teorija i na analiziranje svojeg načina razmišljanja u trenutku stvaranja istih teorija, time se zapravo definira pojam refleksije. Stoga i u procesu suzbijanja nepoželjnog ponašanja, djecu bi trebalo „podvrgnuti“ svojevrsnoj refleksiji, čime bi oni sami pokušali uvidjeti negativne strane nepoželjnog ponašanja. Kako bi se djecu „podvrgnulo“ na razmišljanje, razjašnjavanje i argumentiranje svojih ideja, važno ih je poticati, a poticati ih se može samo kvalitetnom disciplinom koju provode roditelji, odgojitelji i učitelji.

Kada je riječ o svakoj vrsti discipline nepoželjnog ponašanja, važno je ostati dosljedan, odlučan i smiren. Stoga svaki odgojitelj u svojem radu, treba se voditi da ranim uvođenjem određenog disciplinskog programa omogućuju djeci da na velika vrata uđu u svijet učenja. Time čine uslugu djeci, a i njihovim budućim učiteljima i samim roditeljima (Phelan i Schonour, 2006).

6. LITERATURA

1. Berk, L. E. (2005). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
2. Brajša-Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj: Emocionalni i socijalni razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
3. Bouillet, D. (2010). *Izazovi integriranog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Koller-Trbović, N. (1994). *Povezanost poremećaja u ponašanju predškolske djece i njihovih obiteljskih prilika*. Zagreb: Fakultet za defektologiju.
5. Ljubetić, M. (1997). *Važno je znati kako živjeti: Rano otkrivanje poremećaja u ponašanju predškolske djece*. Zagreb: Alinea.
6. Phelan, T. W., Schonour, S. J. (2006). *1-2-3 Uspjeh za odgojitelje i učitelje*. Lekenik: Ostvarenje.
7. Ribić, K. (1972). *O uzrocima neuspjeha učenika u školi*. Školski vjesnik 2.
8. Zrilić, S., (2011). *Djeca s posebnim potrebama u vrtiću i nižim razredima osnovne škole: Priručnik za roditelje, odgojitelje i učitelje*. Sveučilište u Zadru
9. Wenar, C. (2003). *Razvojna psihopatologija i psihijatrija: od dojenačke dobi do adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Literatura s web stranice:

Marincel, D. (2013). *Uspostavljane discipline*. Dostupno na web stranici:

<http://www.istrazime.com/djecja-psihologija/uspostavljanje-discipline/>.

(Preuzeto dana 24.7.2016.)

Nimac, E. (200?). *Kako izaći na kraj s prkosnim učenicima?* Dostupno na web stranici:

<https://www.google.hr/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=kako+iza%C4%87i+na+kraj+prkosnim+u%C4%8Denicima>. (Preuzeto dana 25.7.2016.)

Polančec, S. (2015). *Poremećaji u ponašanju djece kod djece predškolske dobi*. Dostupno na web stranici: <http://vrticigra.hr/poremecaji-u-ponasanju-kod-djece-predskolske-dobi/>. (Preuzeto dana 25.7.2016.)

Silov, A. (2015). *Nepoželjna ponašanja djece*. Dostupno na web stranici: <http://vrtici.hr/zbornik-nepozeljna-ponasanja-djece> . (Preuzeto dana 25.7.2016.)

Sindik, Z., Sindik, J. (2013). *Taksonomizacija nepoželjnih oblika ponašanja i socijalnih vještina kod predškolske djece*. *Zbornik radova međimurskog veleučilišta u Čakovcu*, 4(2), 123-127.

Dostupno na web stranici: <http://hrcak.srce.hr/113584> . (Preuzeto dana 25.7.2016.)

Prilog 1.

PRIMJENA PROGRAMA 1-2-3 U JASLICAMA I DJEČJEM VRTIĆU

Mnogi odrasli se pitaju kako djeca s dvije ili tri godine mogu razumjeti 1-2-3, te da li je to pravedno i razumno primjenjivati s djecom. Odgovor je jednostavan. *Ti su mališani mudriji nego što mislite (Phelan i Schonour, 2006, str. 189.)*. Odgojitelji i roditelji možda smatraju da neke stvari ne razumiju, ali zapravo djeca žele da to bude tako. Djeca mlađa od dvije godine ne samo da razumiju značenje riječi ne, nego je često i koriste. Djeca u dobi od dvije godine mogu slijediti jednostavne upute u jaslicama. Djeca također mogu razlikovati i tumačiti tonove glasa i različite izraze lica. Kada odgojitelj zamoli dijete da zastane i pričeka ili kada mu kaže „Ne“, normalno razvijeno dijete trebalo bi razumjeti njegov zahtjev. U slučaju da ne sluša odgojitelja, vrijeme je da se primijeni 1-2-3.

Obzirom da se djeca u vrtiću tek uče socijalizirati i svladavati rutinske postupke, nije neophodno odmah počinjati s primjenom programa 1-2-3. Neki odgojitelji smatraju da bi se u početku trebalo izbjegavati isključivanje djece odbrojanjem. Ako dijete pretjera s neposluhom, odgojitelju na raspolaganju stoje dvije mogućnosti (Phelan i Schonour, 2006):

1. Jednostavno odvlačenje pažnje: zainteresirajte dijete za neku drugu aktivnost

2. Izdvojite dijete iz grupe.

Grafički prikaz br. 2.: Dvije mogućnosti kod neposluha

Djeci rane i predškolske dobi prilično je lako odvući pažnju, a nakon toga se cijeli problem može lijepo zaboraviti. Ako je dijete izdvojeno iz grupe, može sjesti na stolicu ili prostirku da bi tamo provelo neku vrstu time-outa. U nekim se vrtićima djetetu prepušta da samo odluči kada se pristati surađivati i vratiti se u skupinu. Ako se problem i dalje ponavlja, tada odgojitelj određuje kada će se dijete vratiti s „odmora“.

Uvođenje programa 1-2-3

U dječjem vrtiću s primjenom programa može se početi a da se to djeci nije prethodno najavilo. Kada se radi o starijoj djeci, tada je primjerenije da ih se o tome obavijesti i da im se program objasni. Manja djeca ne će htjeti slušati objašnjenja, zato što nemaju toliko strpljenja i razumijevanja poput starije djece. Manja djeca još nisu dostigla mentalnu razinu da bi mogla razumjeti „ako X onda Y“ (Phelan i Schonour, 2006). U drugoj godini života ovakav koncept djeci je apstraktan. Djeca u toj dobi moraju vidjeti konkretnu situaciju i tek su nakon toga sperama za razgovore.

Kako bi odgojitelj započeo s primjenom programa u svojoj skupini, mora prethodno učiniti nekoliko stvari (Phelan i Schonour, 2006):

1) Pribaviti stolicu ili odrediti poseban prostor namijenjen isključivo time-outu.

Mjesto za time-out mora biti udaljeno od prostora namijenjenog igri u kojem djetetu ništa ne smije odvlačiti pozornost (obližnje igračke).

2) Odbrojavati tako da se pri tome ujedno komentira i ponašanje djeteta koje vas sluša, ili se samo posvetiti odbrojanju.

Ako se odgojitelj odluči za soluciju kod koje ujedno komentira i ponašanje djeteta s njom treba započeti još na početku dana pritom djeca moraju razumjeti i znati koje ih posljedice očekuju kada im se odbroji treći puta.

3) Prilikom odbrojanja važno je da dijete shvati da je odgojiteljev glas poprimio ozbiljniji ton.

Odgojitelj brojeve mora izgovarati uvjerljivo. Djetetu ne bi trebao previše pričati ili objašnjavati, biti će dovoljno reći nešto poput: „Sada mislim odbrojavati. Ako dođeš do 3, nećeš ići s nama, nego ostaješ na stolici.“ Važno je odgojitelj djetetu priopći koje ga posljedice očekuju ako dospije do tri. Djeci se treba obraćati samo na početku, dok ne shvate da će nakon odbrojanja ostati na time-outu i tako propustiti druženje.

4) *Uz odbrojavanje preporučljivo je koristiti i neke vizualne geste.*

Odgovitelj tijekom odbrojavanja može i prstima pokazivati jedan, dva, tri. Za svako odbrojavanje može i pripremiti određen izraz lica (tužne grimase). Time dijete može osjetiti koliko je blizu trećem upozorenju nakon kojeg će uslijediti posljedice.

5) *Na prostoru za time-out neka se postavi velika slika (otprilike 16 do 20 cm), potom neka se izreže na tri jednaka dijela, koja će se ponovno složiti pri svakom odbrojavanju.*

Slika se mora nalaziti na vidljivom mjestu tako da dijete može jasno vidjeti je li došlo vrijeme za time-out.

6) *Pohvaljivanjem djece koja se u skupini ponašaju kako treba, odgovitelj može pomoći djetetu:*

Naučiti kako se treba ponašati i da ne dobije onoliko odgoviteljeve negativne pozornosti koliko možda očekuje.

Primjer ; Ako djevojčica Ana baca igrače sa stola na pod, odgoviteljica će joj reći:

„ Ana, ovo je jedan.“ Potom će se odgoviteljica obrati Ivanu, koji se na podu lijepo igra autićima: „Sviđa mi se kako se lijepo igraš autićima. Izvrsno ih voziš u garažu.“ Ovo će pomoći Ani da nauči kako bi se zapravo trebalo igrati autićima. Istovremeno to za Ivana predstavlja pozitivno potkrepljenje pa on ne će osjećati potrebu da odgoviteljici privuče pozornost na neke druge načine.

7) *Nakon time-outa nemojte voditi dugačke i otvorene razgovore, naročito kada se radi o mlađoj djeci.*

Međutim, odgovitelj može provjeriti jesu li djeca razumjela zašto su završila u time-outu. Može im kratko objasniti: „Hvala ti što si mirno sjedio. Pokaži mi da se s prijateljima možeš jednako tako mirno igrati.“ Kada se djeca ponašaju kako treba, odgovitelj ih treba pohvaliti i vratiti među drugu djecu.

8) *Ako se radi o prvom pokušaju uvođenja time-outa u dječji vrtić, djeca se ne bi trebala odvajati od skupine na dulje od trideset sekundi do jedne minute.*

Vrijeme ostanka u time-outu može se produljiti nakon nekoliko dana primjene, kada djeca počinju razumjeti koje ih posljedice očekuju nakon tri. Duljina isključivanja može ovisiti o ozbiljnosti problema. Vrijeme time-outa traje po minutu za svaku godinu djetetova života.

Pogodnost situacije za upotrebu 1-2-3

Program *1-2-3 Uspjeh za odgojitelje i učitelje* predstavlja učinkovito sredstvo za kontroliranje ponašanja, pri čemu odgojitelji i učitelji moraju biti svjesni da se kod djece ne mora uvijek raditi o neposlušnosti (Phelan i Schonour, 2006). Dijete može biti bolesno, zbog nečega tužno ili ne razumije što se od njega očekuje. Ove ga situacije mogu navesti na loše ponašanje. Djeca u toj dobi mogu biti bolesna, ali ne znaju kako da to objasne odgojitelju ili osjećaju da nešto nije kako treba, no ne znaju točno što, pa ne mogu to objasniti odgojitelju.

Imamo slučaj da je dijete umorno, ali ne zna kako bi taj osjećaj opisalo odrasloj osobi. Kada su djeca umorna postaju ćudljiva i počinju činiti nedopuštene stvari, možda samo zato kako bi privukla pažnju odrasle osobe. U drugom slučaju djeca mogu biti zabrinuta zbog nečega, ali ne znaju kako da prenesu to što osjećaju.

U ovim situacijama postoji mogućnost da se odigra sljedeći scenarij. Odgojitelj vidi dijete kako čini nešto što ne bi trebalo i počinje odbrojavati. No, dijete se jako uznemirilo zato što se zbog nekoga razloga ne osjeća dobro. Odgojitelj nastavlja s odbrojavanjem i ono završava na time-outu. U nekim situacijama nije preporučljivo raspravljati s djetetom neposredno nakon završetka time-outa, u ovom bi slučaju bilo dobro nakon nekoliko minuta provjeriti što s djetetom nije u redu. Ako je dijete iz nekog razloga uznemireno može mu se pomoći aktivnim slušanjem i nekim dodatnim oblicima emocionalne podrške. Odgojiteljeva ljubaznost, naklonost i razigranost pomaže djetetu da se osjeća bolje, pritom je važno da odgojitelj ne zaboravi odbrojavati svaku vrstu nepodopštine, obzirno ali odlučno (Phelan i Schonour, 2006).

Dječji izljevi bijesa također su situacije u kojima odgojitelj treba pažljivo primijeniti time-out. Dječji izljevi bijesa odrasle osobe često dovode u neugodne situacije, dok djeca osjećaju da izljevima bijesa preuzimaju kontrolu. Odgojitelji ih u takvim situacijama promatraju i pokušavaju zaustaviti, a i ostala im djeca posvećuju punu pozornost. Djeca izljevima bijesa pokušavaju privući pažnju, pri tome im nije važno je li ta pažnja pozitivna ili negativna. Ispadi se često događaju na opće zadovoljstvo prisutne publike.

Da bi odgojitelj mogao ovladati dječjim ispadima bijesa potrebno je znati (Phelan i Schonour, 2006):

- ✓ Ako je odgojitelj siguran da dijete ne će naškoditi sebi i drugoj djeci, neka mu okrene leđa.
- ✓ Nakon nekog vremena neka se ponovno okrene prema njemu i kaže: „*Ovo je jedan*“ , a zatim neka mu ponovno okrene leđa. Ako se pokaže potrebnim, odgojitelj može primijeniti i vizualne geste, ali neka to bude brzo i neka se od toga ne radi predstava. Neka djeca u tim trenucima odgojitelja ne će htjeti ni pogledati.
- ✓ Ako izljev bijesa eskalira do neviđenih razmjera te počne uznemiravati ostalu djecu, bilo bi dobro prići ljutitome djetetu i reći mu da će sve biti dobro, a onda skrenuti pogled. U slučaju da se dijete ne smiri odgojitelj nastavlja s odbrojavanjem.
- ✓ Drugi način je da se odgojitelj udalji od djeteta i drugu djecu uključi u neku zabavnu aktivnost koja bi se i njemu mogla svidjeti. U tome slučaju odgojitelj kaže: „ *Ana ovo je tri. Nakon što se smiriš i odradiš time-out smiješ nam se pridružiti. Time-out počinje nakon što se smiriš.*“
- ✓ Ako izljev bijesa smeta drugoj djeci, a sve se poduzete mjere pokažu neuspješnima, dijete treba izvesti iz prostorije. Odgojitelj može dijete odvesti u prostoriju ili u neki drugi slobodan i siguran prostor bez ometanja, gdje će ga jedan od odgojitelja paziti dok se ne smiri.
- ✓ Dok dijete viče ili se baca po podu, jedan ga odgojitelj može povremeno smirivati i uvjerljivim glasom mu tumačiti da ima dva izbora. Može nastaviti urlati na podu i ostati s odgojiteljicama ili se može smiriti, vratiti u grupu i nastaviti igrati s djecom. Pritom je strpljenje odgojitelja najvažnije!
- ✓ Za odgojitelja najvažnija su dva aspekta kontroliranja dječjih ispada:
 1. Mora točno znati što treba poduzeti.
 2. Mora zadržati smirenost.

Kratka biografska bilješka

Zovem se Vlatka Brozd. Imam dvadeset dvije godine. Rođena sam 12. rujna 1994. godine u Varaždinu. Živim u Novom Golubovcu, mjestu koje graniči s dvije županije, Krapinsko-zagorskom i Varaždinskom županijom. Svoje osnovnoškolsko obrazovanje stekla sam u Osnovnoj školi „Ljudevit Gaj Mihovljan“, u Područnoj školi Novi Golubovec.

Nakon osnovne škole upisala sam Srednju školu Ivanec, smjer opća gimnazija. Svoje srednjoškolsko obrazovanje završila sam 2013 godine. Nakon uspješno položene državne mature, upisala sam se na preddiplomski studij Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja na Učiteljskom fakultetu Zagreb, odsjek u Čakovcu.

Tijekom osnovne i srednje škole i studiranja aktivno sam se bavila plesom u folklornoj sekciji Kulturno-umjetničkog društva „Golubovec“.

Marljivim učenjem i predanim radom, položila sam sve propisane ispite. Obranom završnog rada, dobila sam dodatni poticaj za daljnje studiranje i usavršavanje kako u svojem budućem radu tako i u zvanju.

Završni rad posvećujem svojoj obitelji. Istaknula bi pritom svoju majku Biserku, učiteljicu razredne nastave s dvadeset i osam godina radnog iskustva, koja mi tijekom studiranja bila „poticajni mentor“.

Izjava o samostalnoj izradi rada

Ja, Vlatka Brozd, izjavljujem da sam ovaj završni rad na temu Uloga okoline u nastanku i prevenciji nepoželjnog ponašanja kod djece, izradila samostalno uz vlastito znanje, pomoću stručne literature i mentorice.

Potpis: _____

Izjava o javnoj objavi rada

Naziv visokog učilišta

IZJAVA

**kojom izjavljujem da sam suglasan/suglasna da se trajno pohrani i javno objavi moj rad
naslov**

vrsta rada

u javno dostupnom institucijskom repozitoriju

**i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s
odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03,
198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15).**

U _____, datum

Ime Prezime

OIB

Potpis
